

Bronisława Borzyska

Rozwój śląskiej bibliografii regionalnej.

Wprowadzenie do tematu

Najogólniej ujęte zadanie bibliografii to dostarczenie informacji o dokumentach piśmienniczych, o ich istnieniu i zawartości w celu zaspokojenia potrzeb naukowych, praktycznych, kulturalnych czy handlowych. Świadczeniami swymi obejmuje bibliografia badaczy, pracowników książki i jak najszerszej pojęte kręgi czytelnicze. Można przeto w skrócie mówić, że zadaniem bibliografii jest informacja bibliograficzna dostosowana do potrzeb i poziomu różnych użytkowników. Ma to swoje odbicie w odmiennych rodzajach spisów pomocniczych, kształtowanych w zależności od zróżnicowania zadań, jakie im się stawia.

Pojęcie bibliografii regionalnej ma podwójne znaczenie: odnosi się do spisów rejestrujących dokumenty związane z danym regionem czy miejscowością ze względu na cechy wydawniczo-formalne, tj. pochodzenie dokumentów, regionalnymi nazywamy również bibliografie wykazujące piśmiennictwo o danym regionie niezależnie od tego, gdzie dokumenty zostały opublikowane. W celu rozróżnienia tych dwóch odmian bibliografii, przyjmuje się dla nich różne określenia nazywając bibliografie typu wydawniczo-formalnego bibliografiami regionalnymi podmiotowymi, a bibliografie regionalne treściowe, bibliografiami regionalnymi przedmiotowymi. Określenie to tłumaczymy w następujący sposób: bibliografia regionalna podmiotowa jest to bibliografia uwzględniająca dokumenty, których wytwórcą czyli podmiotem sprawczym jest dany region. Bibliografia regionalna przedmiotowa, to bibliografia rejestrująca dokumenty, które mówią o danym regionie, dokumenty, których

przedmiotem /tematem/ jest dany region.

Szczycąc się obfitością i wartością dzieł bibliograficznych wydanych w końcu XIX i w połowie XX wieku stwierdzić należy, że cenne wydawnictwa z tej dziedziny zawdzięczamy inicjatywie, wysiłkom i poświęceniu poszczególnych jednostek lub instytucji społecznych. Rzadko powstawały one w ramach planowej i subsydiowanej przez państwo pracy zespołowej. Liczne postulaty w sprawach organizacji bibliografii wysuwane były wprawdzie na zjazdach bibliotekarskich i bibliofilskich, problem dyskutowany był na łamach prasy, w kołach fachowców, lecz wysuwane dezyderaty nie znajdowały należytego zrozumienia i tylko nieliczne z nich częściowo zrealizowano w drodze ustaw i zarządzeń. Nie został również rozwiązany problem bibliografii śląskiej, mimo że jej potrzebę i rolę wielokrotnie uzasadniały przedwojenne wydawnictwa Instytutu Śląskiego i Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku. Nieliczne indywidualne prace wypełniały jedynie drobniotki odcinki na polu bibliografii śląskiej. Wielkie zaś zamierzenia Komitetu Bibliograficznego przy Bibliotece Sejmowej w Katowicach i Instytutu Śląskiego, które w 1933 roku zaczęły się dopiero zarysowywać, a przybrały realną formę i nabrały rozmachu z końcem roku 1938, uległy unicestwieniu wskutek wojny.¹

Dorobek śląskiej bibliografii regionalnej sprzed 1939 roku jest dość skromny. Poza kilkoma znaczącymi pozycjami, większość stanowią materiały załączone do różnego rodzaju monografii w formie odcinków lub fragmentów bibliograficznych. Do pozycji zasługujących na uwagę należą: Józefa Londzina "Bibliografia druków polskich w Księstwie Cieszyńskim od 1716 do 1904" /Cieszyn 1904/ oraz tegoż "Uzupełnienia do Bibliografii ..." jako też bibliografia nowszych druków aż do 1922 r." /Cieszyn 1922/, Nadto Jana Szerudy "Bibliografia polsko-ewangelicka w XIX i XX w." /Warszawa 1925/ i Jana K. Sembrzyckiego

"Krótki przegląd literatury ewangelickiej polskiej Mazurów i Szlązków od 1760 r." /Nawsie 1888/. Godzi się też wymienić spis dzieł i wydawnictw dotyczących Śląska w publikacjach Stanisława Janickiego "Śląsk na łonie Macierzy 1922-1928" /Katowice 1929/ i E. Boidola "Die Wojewodschaft Schlesien" w pracy V. Kaudera "Das Deutschtum in Polnisch-Schlesien" /Plauen i. Voglt. 1932/.

Najcenniejszą niewątpliwie pozycją przedwojennego dorobku na polu śląskiej bibliografii jest praca zbiorowa "Stan i potrzeby nauki polskiej na Śląsku" wydana pod redakcją Romana Lutmana w 1936 roku jako tom I "Pamiętników Instytutu Śląskiego". Praca ta składa się z 18 rozdziałów poświęconych poszczególnym dziedzinom wiedzy, po każdym rozdziale zamieszczono obszerne spisy bibliograficzne.

Pozostałe materiały bibliograficzne dotyczące Śląska są rozproszone w licznych wydawnictwach samoistnych i niesamoistnych, tak, że zebranie ich w jedną całość stanowiłoby już pokaźny tom. Słabą stroną przedwojennych polskich spisów bibliograficznych są takie działy, jak: geologia, nauki przyrodnicze, antropologia, archeologia, sztuka, matematyka, nauki medyczne, techniczne i przemysł. Na tym zatem polu przyszła bibliografia Śląska, zwłaszcza specjalna ma wdzięczne pole do popisu i sposobność do odrobienia zaległości.

Wiadomo,² że przez długie lata gromadził druki śląskie Bolesław Erzepki, bibliofil, bibliograf, bibliotekarz, archeolog i filolog. O zakresie tej bibliografii, jak również o losach rękopisu nic nie można powiedzieć. Opracowaniem bibliografii dawnego piśmiennictwa śląskiego zajmował się również Kazimierz Piekarski. Praca Piekarskiego to fragment wielkiego dzieła o drukarstwie w XVI wieku. Autor przeprowadził najpierw inwentaryzację piśmiennictwa i na jej podstawie ustalił działalność poszczególnych drukarzy. Bibliografia Piekarskiego miała dużą przewagę nad pracami podobnego typu; była częścią

rozległej całości. Druki śląskie spotykały się z produkcją drukarską Polski. Fakty jednostkowe łączyły się w grupy i zespoły, co pozwoliło na eksponowanie zjawisk ogólniejszych. Nie były to luźne kartki w takim czy innym układzie. Ciążyła na nich problematyka księgoznawcza przedstawiona przez Piekarskiego w znanej rozprawie "Książka w XV i XVI w." /1932/. Pożar Biblioteki Krasieńskich w Warszawie w 1944 r. zniszczył warsztat bibliograficzny Piekarskiego między innymi i część śląską, nie zostawiwszy żadnych możliwości odbudowy.

Chlubny rozdział w historii bibliografii śląskiej stanowi działalność Komitetu Bibliograficznego przy ówczesnej Bibliotece Sejmu Śląskiego w Katowicach. Komitet ów, powstały w 1935 roku z inicjatywy Piotra Pampucha, miał za zadanie opracowanie retrospektywnej bibliografii druków śląskich i bibliografii o Śląsku, a więc bibliografii regionalnej podmiotowej i przedmiotowej. Podstawę prac Komitetu stanowiły pierwsze materiały dostarczone przez Ludwika Brożka i Stanisława Wallisa oraz przez innych współpracowników. Główny nacisk położono na opracowanie materiałów czasopiśmienniczych, jeżeli zaś chodzi o druki zwarte, największe zasługi w tej dziedzinie położył znany bibliofil śląski Konstanty Prus.

Z inicjatywy powstałego w tym czasie Instytutu Śląskiego zaczęto od 1935 roku w porozumieniu z Komitetem Bibliograficznym wydawać kwartalnik "Wykaz literatury bieżącej o Śląsku" jako dodatek do Komunikatów Instytutu Śląskiego. Po przemianowaniu Biblioteki Sejmu Śląskiego na Śląską Bibliotekę Publiczną i nadaniu jej własnego statutu /marzec 1936/ prace wymienionego Komitetu uległy chwilowemu zahamowaniu. Za to jednak nowo utworzona Śląska Biblioteka Publiczna przejęła redakcję "Wykazu literatury bieżącej o Śląsku", prowadząc ją nadal pod kierunkiem Jacka Koraszewskiego jako wydawnictwo Instytutu Śląskiego. Ogółem wyszły 4 roczniki "Wykazu" za lata 1935-1938

i za I kwartał 1939 roku. Jednakże rok 1938 i I kwartał 1939 są bez indeksów. Wybuch wojny zahamował dalsze prace tego tak cennego wydawnictwa, złożone zaś w drukarni indeksy za okres brakujący oraz wykaz za II kwartał 1939 roku uległy zniszczeniu.³

Instytut Śląski przedsięwziął kroki dla odzyskania zgromadzonego przez Komitet materiału bibliograficznego celem kontynuowania prac nad bibliografią retrospektywną. Przejęcie tych materiałów nastąpiło dopiero z końcem 1938 roku, tyle czasu wymagało uzyskanie zgody najpierw powołanej do życia w 1936 roku Komisji Bibliotecznej przy Bibliotece Publicznej /uchwała nastąpiła w II kwartale 1937 r./ i Śląskiej Rady Wojewódzkiej /uchwała z drugiej połowy 1938 roku/. W ten sposób Instytut otrzymał około 20 tys. kart bibliograficznych, jednakże bez żadnych protokołów i sprawozdań, które umożliwiłyby zorientowanie się co do metod pracy i źródeł, na podstawie których zebrano materiał. Aby przyspieszyć prace bibliograficzne i ustawić je na odpowiednim poziomie, zaproszono do wydania opinii o tych materiałach i możliwości dalszej nad nimi pracy, jednego z czołowych naszych bibliografów, kustosza Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie Władysława Wisłockiego, a następnie, po porozumieniu się z dyr. Biblioteki Raczyńskich w Poznaniu, Andrzejem Wojtkowskim oraz bibliografem i wybitnym znawcą starych druków, kustoszem Biblioteki Narodowej dr Kazimierzem Piekarskim, powierzono Wisłockiemu kierownictwo prac nad bibliografią Śląska. Wisłocki zaproponował, aby przyszłe wydawnictwo ukazywało się jako materiały do bibliografii Śląska, co umożliwiłoby większą elastyczność pracy. W pierwszej kolejności miały być opracowywane druki samoistne, następnie kalendarze, czasopisma, druki plebiscytowe itp. Niezależnie od materiałów uzyskanych od Komisji Bibliograficznej Instytut dysponował jeszcze innymi materiałami. W związku z wysuniętym w roku 1937 zamiarem urzędnika wysta-

wy druków śląskich podjęto ich opracowanie. I tak Piekarski przygotował wykaz druków XV i XVI w., Zofia Mikulska druki XVII w. a Paweł Musioł wieku XVIII /na podstawie Estreichera/. Następnie w roku 1938 zaczęto przeprowadzać inwentaryzację materiałów śląskich w bibliotekach. Zajmowali się tym: we Wrocławiu K. Piekarski, w Bibliotece Załuskich W. Piotrowski, w cieszyńskiej Bibliotece Szersznika i Zboru Ewangelickiego Alodia Kawecka-Gryczowa. Akcja inwentaryzacyjna miała objąć i inne biblioteki. Prace inwentaryzacyjne i zamierzenia Wiśłockiego przerwała wojna. Wiśłocki padł jej ofiarą a materiały uległy zniszczeniu, bądź rozproszeniu.

Omawiając dzieje i rozwój śląskiej bibliografii regionalnej nie można pominąć prac niemieckich i czeskich.

Rozwój niemieckiej bibliografii śląskiej łączył się z wypadkami politycznymi na Śląsku. Niemcy utraciwszy po 1918 roku dużą część Górnego Śląska zaczęli przejawiać większe zainteresowanie tym regionem i dążyć do ściślejszego duchowego zespolenia Śląska z Niemcami. W tym celu tworzą na Śląsku liczne instytucje kulturalne i naukowe z dużym sztabem pracowników, mnożą się biblioteki, archiwa, muzea i wydawnictwa. Jak wielkie znaczenie przykłada się jeszcze dziś w Niemczech Zachodnich do opracowania w odpowiednim aspekcie bibliografii śląskiej, świadczy wydawana bardzo starannie "Schlesische Bibliographie", opracowana przez Herberta Ristera. Bibliografia, będąca miernikiem i rejestratorem produkcji piśmienniczej, stanęła na Śląsku najwyżej ze wszystkich prowincji niemieckich.

Retrospektywnej bibliografii niemieckich druków śląskich nie ma, są tylko, podobnie jak w polskim piśmiennictwie, częściowe bibliografie pewnych okręgów. Niektóre z licznych "Heimatblättów" umieszczały czasem wśród kroniki spisy druków wytoczonych w danym mieście lub powiecie.⁵ Natomiast dużo jest prac o śląskich periodykach.

Rejestrację periodyków śląskich znajdujemy u Willego Klawittera,⁶ dziennikami politycznymi zajął się Erich Pittius,⁷ polityczną prasą zwłaszcza wrocławską Leonhard Müller,⁸ do najstarszych czasopism śląskich sięgnął Max Dubiński⁹ a początkami śląskich pism pedagogicznych i muzykaliów zajął się Eugen Thilo,¹⁰ Jest też obszerna praca o polskich czasopismach na Górnym Śląsku Tadeusza Bernatta,¹¹ o czasopiśmiennictwie niemieckim w województwie śląskim pisał Max Krull.¹²

Pod patronatem utworzonej w 1921 roku¹³ we Wrocławiu Komisji Historycznej dla Śląska /Historische Kommission für Schlesien/ zaczęło wychodzić wydawnictwo zakrojone na większą miarę pt. "Schlesische Bibliographie", które w tomie I¹⁴ objęło bibliografię historii Śląska - "Bibliographie der Schlesienschen Geschichte" w opracowaniu V. Loewego. Tom ten wyszedł w 1927 roku. Wspomniana Komisja Historyczna wspólnie z Towarzystwem dla Dziejów Śląska /Verein für Geschichte Schlesiens/ postanowiła wydawać wykaz bieżącej literatury do dziejów śląskich/ "Literatur zur Schlesienschen Geschichte"/ za poszczególne lata /za rok 1926 i 1927 oraz 1928 w opracowaniu H. Jessena/. Potem nastąpiła dłuższa przerwa wydawnicza i dopiero w 1936 roku Jessen opracował bieżącą literaturę za r. 1935. W następnych latach ukazywał się taki przegląd literatury do 1941 włącznie, w opracowaniu różnych autorów.¹⁵ Postanowiono jednak wypełnić istniejącą lukę i wydać w głównej serii "Schlesische Bibliographie" kontynuację bibliografii Loewego /jako t.7 tego wydawnictwa/ pt. "Bibliographie der Schlesiens Geschichte 1928-1934", Opracował ją Ludwik Petry. Powołany do wojska podpisał on przedmowę w kwietniu 1941 r., ale druk tej bibliografii posuwał się od 1940 r. powoli wśród wielkich trudności doby wojennej /brak papieru, zastój w drukarniach wskutek powołania do wojska zecerów itp./. Dopiero w 1944 roku zdołano bibliografię tę wydrukować włącznie z kartą tytułową. Prof. H. Aubin jako

pierwszy prezes Komisji Historycznej napisał w październiku 1944 r. dodatkową przedmowę, w której tłumaczył kilkuletnią zwłokę w ukazywaniu się bibliografii, ciągłymi trudnościami, jak np. zmiana drukarni itp. Bibliografia ta obejmowała 326 stron i 5234 pozycje bibliograficznych. Zawierała nadto indeksy osób, miejscowości i rzeczy. Zawierucha wojenna w oblężonym Wrocławiu zniszczyła cały nakład. Zachowały się tylko poszczególne arkusze początkowe, a dalsze od pozycji 2422 /od str. 147/ w korekcie zamanej. Obecnie "Johann Gottfried Institut" w Marburgu nad rzeką Lahn, dokąd przeniosła się Śląska Komisja Historyczna wydał na prawach rękopisu powieloną bibliografię Śląska za lata 1942-1951 w opracowaniu Herberta Ristera. Bibliografia ta **weszła** w skład serii "Wissenschaftliche Beiträge zur Geschichte zur Landeskunde Ost-Mittel-Europas" Nr 5. W rok później, w 1954 r. powtórzono wydanie z lutego 1953. Obejmuje ona w wyborze materiały polskie, czeskie i niemieckie w łącznej liczbie 3196 opisów; prócz tego zawiera: bardzo szczegółowy indeks nazwisk, indeks miejscowości, następnie spis rzeczy i objaśnienia do skrótów oraz erratę. Układ systematyczny jest bardzo przejrzysty. Bibliografia ta zawiera materiały opublikowane w latach 1942-1951 z następujących dziedzin wiedzy: A. Cały Śląsk /ogólne wiadomości, krajoznawstwo, nauka o społeczeństwie, historia ogólna i polityczna, historia miejscowości, historie ustroju i prawa, administracja, nauki gospodarcze i społeczne, życie umysłowe i kulturalne, życie religijne, język, historia i krytyka literatury/. B. Dolny Śląsk /krajoznawstwo, ludność, historia, gospodarka, zdrowie publiczne, życie duchowe i kulturalne, język/. C. Górny Śląsk /krajoznawstwo, ludność, historia, nauki gospodarcze i społeczne, życie umysłowe i kulturalne, język, historia i krytyka literatury/. Bibliografia obejmuje wydawnictwa /druki zawarte/ oraz wydawnictwa ciągłe. Dodać jeszcze należy, że od

roku 1938 ukazywała się /poza Komisją Historyczną/ obszerna bibliografia obejmująca Górny Śląsk, któremu jak wiadomo specjalnie poświęcano w Niemczech od szeregu lat wielką wagę: "Oberschlesische Bibliographie unter Zugrundelegung der Bibliographie-Deutsches Grenzland Oberschlesiens ein Literaturnachweis" von Karl Kaisig H. Bellée und fortgeführt von Bellée und Lena Bellée Vogot. Leipzig - Opole 1938. Tom 1 zawiera tekst /s.956/ tom 2 indeks nazwisk /s. 379/.

Z poszczególnych powiatów i miejscowości opracowano bibliografie dla: Góry św. Anny, Bolesławca, Bytomia, Gliwic, Głogówka, Hulczyna, Kluczborka, Koźla, Milicza, Nowej Soli, Nysy, Otmuchowa, Raciborza, Trzebini, Wrocławia, Zabrze i in.

W niniejszym omówieniu wspomniano tylko o niektórych, ważniejszych niemieckich pracach bibliograficznych dotyczących Śląska.

Dorobek bibliografii czeskich dotyczących Śląska jest znacznie uboższy. W okresie przed II wojną światową ogólną retrospektywną bibliografię opracowali Zdenek Bar i V. Dedina. Oprócz tego Zdenek Bar opracował bibliografię Cieszyna.¹⁶ Dużo materiałów dotyczących Śląska można znaleźć w takich wydawnictwach, jak Č. Zibrta "Bibliografie české historie" /Praha 1900-1912/ i Riznera "Bibliografie slovenska" z uzupełnieniami J. Mislanka, oraz w dodatkach do wydawnictw naukowych, jak, "Věstník Matice Opavske" lub "Slezský Sborník".

Sytuacja bibliotekarstwa śląskiego po wyzwoleniu kraju spod okupacji hitlerowskiej była niesłychanie trudna. Ofiarą działań wojennych, a jeszcze częściej barbarzyńskiego zniszczenia ze strony okupanta padły liczne biblioteki, w których po wojnie pracę trzeba było rozpocząć od podstaw.¹⁷ Przepadły cenne materiały kartotekowe do bibliografii retrospektywnej, zrabowane zostały przez okupanta księgozbiory. Dość wspomnieć, że z przedwojennych zasobów Biblioteki Śląskiej w Katowicach wywieziono najcenniejsze partie książek,

w tym prawie cały aparat encyklopedyczno-bibliograficzny. Jeszcze gorzej przedstawiała się sprawa na terenie Wrocławia, gdzie hitlerowcy doprowadzili do bezprzykładnego w dziejach zniszczenia miasta. W gruzach leży wówczas liczne biblioteki z Biblioteką Uniwersytecką na czele.

Odbudowa polskiego bibliotekarstwa na Śląsku to poważny sukces naszej kultury. W ciągu roku odbudowano śląskie bibliotekarstwo, stwarzając jedną z najlepiej zorganizowanych sieci bibliotecznych w skali ogólnokrajowej. W zakres prac polskiego bibliotekarstwa powszechnego i naukowego rychło również zostały włączone plany wydawnicze. Tak więc od roku 1946 zaczęły wychodzić coraz liczniej w Katowicach, Wrocławiu, Opolu i innych miastach śląskich książki i pisma poświęcone tematyce śląskiej. Wówczas też zaczęto opracowywać bibliografie różnego typu.

Sygnałem do rozpoczęcia prac bibliograficznych na Śląsku miał być artykuł Michała Ambrosa¹⁸ pt. "Bibliografia śląska, jej stan obecny i zadania na przyszłość". W trzeciej części swego artykułu Ambros podał w zarysie "niektóre zasady wykonania przyszłej bibliografii". A więc: bibliografia Śląska winna obejmować cały Śląsk i Łużyce, bibliografię druków zwartych, bibliografię zawartości czasopism i wydawnictw zbiorowych oraz bibliografię o Śląsku. Dalej autor ustalił datę rozpoczęcia prac na początek 1947 roku przy równoczesnym skoordynowaniu pracy zbiorowej z pracą indywidualną bibliografów. Postulował, by prace bibliograficzne oprzeć na tzw. Biurze Bibliograficznym Instytutu Śląskiego w Katowicach.

Niestety, artykuł Ambrosa pozostał przyskowiowym głosem wołającego na puszczy. Wiele postulatów wówczas nie mogło doczekać się realizacji. I tak np. ówczesny Instytut nie był przygotowany do podjęcia podobnych prac, to samo dotyczyło również Biblioteki Śląskiej, która

dopiero musiała od nowa kompletować cały aparat encyklopedyczno-bibliograficzny /Instytut również go nie posiadał/. Ani Instytut, ani Biblioteka, którą autor włączył do planu, nie miały wówczas kredytów na rozpoczęcie prac bibliograficznych, jak również nie było jeszcze zespołu ludzi, mogących takie prace wykonywać. Były, co prawda, jak najlepsze chęci ze strony obu instytucji, aby prace bibliograficzne rozpocząć, ale na tych chęciach przeważnie musiało się skończyć.

Tymczasem na poważny ośrodek naukowy zaczął wyrastać Wrocław, który dzięki swemu Uniwersytetowi i skupieniu w jego murach coraz liczniejszej kadry naukowej rychło miał zaćmić swoim rozmachem ośrodek katowicki.

W okresie tego przesuwania się ról dwu najgłówniejszych miast śląskich, Wrocławia i Katowic, ośrodek górnośląski zdążył jeszcze wydać dwie bibliografie, mianowicie: "Bibliografię Śląska za lata 1945-1946"¹⁹ oraz "Bibliografię kopernikowską za lata 1923-1948"²⁰ - obydwie opracowane przez Ludwika Brożka. Wrocław natomiast zaczął wydawać coraz więcej książek i pism periodycznych, bardzo często zaopatrzonych we fragmenty bibliograficzne, jak np. w wielu numerach "Sobótki" lub "Zeszytów Wrocławskich". Doskonałym przeglądem osiągnięć Wrocławia w zakresie bibliografii mogą być wydawnictwa Biblioteki Uniwersyteckiej, wykaz prac naukowych z bibliografii i bibliotekoznawstwa prowadzonych w tejże Bibliotece, a także "Katalog wydawnictw Zakładu Narodowego im. Ossolińskich".

Wartki nurt życia współczesnego stawia przed bibliografiami i bibliotekarzami polskimi zupełnie inne niż przed wojną i bardzo poważne zadania. Bibliografia stała się narzędziem niezbędnym w planach ogólnopństwowych. Skończył się okres podejmowania prac na własną rękę i jakże często dublowanych bądź idących na marne z powodu braku

odpowiedniej opieki państwa.

Głębokie zmiany powojenne, utrwalenie granic na Odrze i Nysie, domagają się rozważania i zaspokojenia potrzeb nauki polskiej na Śląsku. Bez poważnych i sumiennych prac z zakresu bibliografii śląskiej nie można prowadzić badań naukowych.

Zrozumienie nakazów chwili sprawiło, że biblioteki na Śląsku włączyły do swych planów naukowych prace zmierzające do stworzenia w ostatecznym etapie polskiej retrospektywnej bibliografii śląskiej, obejmującej wszystkie dziedziny wiedzy.²¹ Potrzeba skoordynowania wszelkich poczynąń indywidualnych i zespołowych, nadanie im jednolitego kierunku, wytknięcie wyraźnego celu oraz ustalenie hierarchii problemów domagających się rozwiązania doprowadziło do powstania przy Wydziale I Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego Komisji Bibliografii i Bibliotekoznawstwa. Komisja ta, istniejąca od czerwca 1953 roku jest ośrodkiem koordynującym i organizującym badania z zakresu bibliografii i jak najszerszej pojętej nauki o książce dla całego Śląska.

Początek lat pięćdziesiątych to plany i postulaty²² w zakresie retrospektywnej i bieżącej bibliografii Śląska, ale prawie nic wówczas w tym kierunku nie zrobiono. Przyczyny takiego stanu rzeczy, istniejącego na Śląsku w ciągu kilka lat są zupełnie proste: brak było konkretnego planu, redaktorów, brak w ogóle /w skali ogólnokrajowej/ skryształizowanego i skoordynowanego planu prac bibliograficznych. Nadto zaś brakowało odpowiednich funduszy na prowadzenie takich prac. Spodziewano się na Śląsku, że po I Konferencji naukowej bibliotekarzy, odbytej we Wrocławiu w listopadzie 1953 roku staraniem Komisji Bibliografii i Bibliotekoznawstwa, rozpoczną się prace nad bibliografią retrospektywną. Na konferencji tej Franciszek Szymiczek wygłosił referat,²³ w którym dowodził, że tematyka Śląska bez względu

na zakres i zasięg chronologiczny powinna znaleźć szersze niż dotychczas uwzględnienie w planie wydawnictw naukowych. Dając przegląd stanu bibliografii śląskiej sprzed 1953 roku, referent ukazał dobitnie to, o czym wiedzą bibliotekarze, lecz z czego nie zdają sobie sprawy liczni naukowcy, że dorobek polski jest nadzwyczaj skromny. Wielkie plany Wisłockiego, zmierzające do stworzenia możliwie wszechstronnej bibliografii retrospektywnej śląskiej, miały wszelkie dane, że w ciągu kilku lat zostaną zrealizowane, lecz wybuch wojny zniszczył rozpoczęte dzieło. Ocalona niewielka część przedwojennego zbioru kartek bibliograficznych może stać się podstawą do budowy nowej bibliografii retrospektywnej za XIX stulecie. Charakteryzując osiągnięcia niemieckiej i czeskiej nauki na polu bibliografii Śląska, referent wskazał jak wielką wagę przykładali Niemcy do opracowania materiałów dotyczących Śląska i stąd bogactwo wydawnictw bibliograficznych, mających służyć jako materiał źródłoznawczy o piśmiennictwie śląskim i jako materiał polityczny mogący mieć zastosowanie w akcji przeciw Polsce. Wreszcie referent omówił program najpilniejszych i drugoplanowych prac z zakresu bibliografii śląskiej. Biblioteka Uniwersytecka objęłaby kierownictwo nad opracowaniami polskiej bibliografii śląskiej XV-XVIII w., Biblioteka Śląska w Katowicach nad polską bibliografią retrospektywną Śląska XIX i XX w. oraz nad bibliografią zawartości czasopism i polskich wydawnictw seryjnych. W toku ożywionej dyskusji²⁴ omawiano zakres, zasięg i selekcję materiału, trudności wynikające przy ustalaniu narodowości autorów zwłaszcza w dobie Odrodzenia, konieczność skoordynowania prac nad bibliografią Śląska z ogólnopolskim planem bibliografii, zagadnienie kadr i wiele innych problemów. Konferencja doszła do wniosku, że postulat opracowania polskiej bibliografii śląskiej jest słuszny i powinien być zrealizowany na Śląsku, gdyż istniejące tu

dwie wielkie biblioteki naukowe mają najbogatszy materiał z tego zakresu i wykwalifikowane kadry. Praca musi być prowadzona etapami. Należy gromadzić na razie wszystkie możliwe materiały, potem nastąpi ich selekcja. Należy ustalić stosunek bibliografii specjalnej do bibliografii regionalnej oraz rozważyć jakie bibliografie specjalne wziąć na warsztat. Podkreślono konieczność włączenia się do ogólnopolskiego planu prac bibliograficznych, gdy taki zaistnieje. Konferencja poleciła Komisji Bibliografii i Bibliotekoznawstwa powołać podsekcję, która ustaliłaby w szczegółach formę opracowania i wydawnictwa bibliografii.

Po wspomnianej konferencji Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu wspólnie z Biblioteką Śląską przedstawiły w Ośrodku Bibliografii i Dokumentacji Naukowej PAN w Warszawie wyczerpujący memoriał w sprawie rozpoczęcia prac nad bibliografią retrospektywną Śląska za okres od wieku XV do 1922 roku. Nieco później przedstawiciele obu instytucji kilkakrotnie zabrali głos w tej sprawie, niestety bezskutecznie. Władze decydujące o rozwoju kultury postanowiły, że Śląsk powinien przystąpić do pracy nad bibliografią bieżącą, uważając ten rodzaj działalności bibliograficznej za najbardziej celowy i pożyteczny.²⁵ W ten sposób zostałyby bowiem zrealizowane postulaty Instytutu Bibliograficznego oraz Wydziału I PAN, uznające, jak wiadomo, potrzebę stworzenia bibliografii bieżącej dla pewnych regionów naszych Ziemi Zachodnich, głównie dla Pomorza i Śląska, ziem będących przedmiotem najzacieklejszych ataków ze strony rewizjonistycznej nauki zachodnio-niemieckiej. Niestety hasło do rozpoczęcia podobnych prac jeszcze długo nie padło. Uprzedzili nas w tym względzie Czesi i Niemcy.

W roku 1954 ukazała się "Bibliografia historii Śląska"²⁶. Niestety wydawnictwo to nie jest w pełni bibliografią, lecz tylko

roboczym zestawieniem piśmiennictwa polskiego i obcego o Śląsku, przy czym jako "druk wydany na prawach rękopisu", jest w ogóle niedostępne dla historyków. Zresztą wątpić należy czy ci będą chcieli z wydawnictwa tego korzystać, chociażby z uwagi na to, że opisy są zbyt lakoniczne, nie bardzo dokładne, a w dodatku rozrzucone bezładnie w obrębie poszczególnych działów. Cóż z tego, że "Bibliografia ..." obejmuje 4215 opisów, kiedy jakością nie dorównują one ani bibliografiom autorów czeskich ani też niemieckich.²⁷

W 1960 roku, z inicjatywy Instytutu Bibliograficznego, została zwołana konferencja poświęcona problemom bibliografii regionalnej Ziem Zachodnich i Północnych. Zgodnie z intencjami organizatorów, narada miała być pierwszym krokiem na drodze koordynacji i współpracy pomiędzy poszczególnymi ośrodkami w zakresie realizacji spisów bibliograficznych poszczególnych regionów. W momencie bowiem zwołania konferencji kartoteka planowanych i będących w toku opracowań prac bibliograficznych prowadzona przez Instytut Bibliograficzny ujawniła szereg inicjatyw różnorodnych ośrodków całkowicie lub częściowo się dublujących.²⁸ Wydawało się więc konieczne, aby sprawę bibliografii regionalnych ująć w pewne ramy organizacyjne, już nie tylko ze względu na dublowanie wysiłków i ekonomię pracy, ale także z uwagi na pilne zapotrzebowanie społeczne na spisy bibliograficzne, stanowiące swoistą dokumentację życia, osiągnięć i historii regionów. Potrzeba takiej dokumentacji nie straciła do dziś nic ze swej aktualności.

Lata pięćdziesiąte i początek sześćdziesiątych to przede wszystkim okres prac drobnych, wycinkowych, jak już zaznaczono, często dublujących się. W 1961 roku ośrodek wrocławski rozpoczął opracowywanie bibliografii dotyczącej historii Śląska,²⁹ a w roku 1963 ukazała się pierwsza część bieżącej bibliografii Śląska³⁰ za rok 1960 nawiązującej do przedwojennej publikacji ówczesnego Instytutu Śląskiego w

Katowicach pt. "Wykaz literatury bieżącej o Śląsku".³¹ Podobnie jak "Wykaz ..." publikowana aktualnie bibliografia bieżąca Śląska reprezentuje typ bibliografii regionalnej o pełnym zakresie.

Ukazujące się aktualnie bibliografie regionalne dotyczące Śląska, to przede wszystkim wydawnictwa wyżej wymienionych ośrodków: wrocławskiego i katowickiego. Dla naszego terenu zasadniczą bibliografią jest ukazująca się od 1963 roku "Bibliografia Śląska" wydawana przez Instytut Śląski i Bibliotekę Śląską w Katowicach. Zawarte w niej materiały odnoszą się do województw /w rozumieniu sprzed 1975 r./: katowickiego, opolskiego, wrocławskiego oraz części zielonogórskiego, jak i części Śląska Cieszyńskiego w granicach CSR. Do roku 1980 ukazało się 15 roczników tej bibliografii za lata 1960 - 1975; roczniki następne /1976-1977/ znajdują się w wydawnictwie.

Oprócz wymienionych bibliografii, regionowi śląskiemu poświęcone są również inne opracowania tego typu. W roku 1954 opublikowano staraniem Wrocławskiego Towarzystwa Miłośników Historii "Bibliografię historii Śląska za lata 1939-1945". Opracowania dalszych lat drukowane były bądź na łamach "Śląskiego Kwartalnika Historycznego "Sobótka", bądź ukazywały się w postaci samoistnej /od roku 1969 wyłącznie w tej postaci/. Bibliografia ta jest już od roku 1975 wydawnictwem Komisji Nauk Humanistycznych Polskiej Akademii Nauk, Oddział we Wrocławiu. Tom za rok 1975 ukazał się w roku 1977. Poszczególne województwa śląskie również posiadają swoje opracowania bibliograficzne. Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna im. W. Biegańskiego w Częstochowie przystąpiła do wydawania "Bibliografii województwa częstochowskiego". Tom 1 za okres VI 1975-XII 1976 oraz tom za rok 1977 są już opracowane. Województwo jeleniogórskie, dawny powiat jeleniogórski posiadał bieżącą "Bibliografię jeleniogórską" na łamach "Rocznika Jeleniogórskie-

go" wydawanego staraniem Towarzystwa Ziemi Jeleniogórskiej. Od roku 1975 bibliografia ta jest kontynuowana już jako "Bibliografia województwa jeleniogórskiego". Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Wałbrzychu przystąpiła na zlecenie Wydziału Kultury i Sztuki Urzędu Wojewódzkiego do pracy nad "bibliografią druków zwartych, pośrednio lub bezpośrednio dotyczących ziem obecnie wchodzących do województwa wałbrzyskiego za lata 1945-1977" pt. "Materiały do bibliografii województwa wałbrzyskiego 1945-1977".

Aktualnie niemal każde powstałe po 1975 roku województwo opracowuje swoją bibliografię, co powoduje, że prace nad bibliografią jednolitego do niedawna regionu uległy rozproszeniu i dublują się.

Przypisy

- 1 | M. Burbiana : Zagadnienie bibliografii śląskiej. "Nauka polska" 1954 nr 2 s. 157-161.
- 2 | T. Mikulski : Zagadnienie literatury śląskiej. W: Stan i potrzeby nauki polskiej na Dolnym Śląsku. Katowice 1947 s. 73.
- 3 | F. Szymiczek : Stan i potrzeby bibliografii śląskiej. W: Konferencja Naukowa Komisji Bibliografii i Bibliotekoznawstwa Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego. Wrocław 1954 s. 14.
- 4 | M. Ambros : Bibliografia śląska, jej stan obecny i zadania na przyszłość. "Zaranie Śląskie" R.17: 1946 nr 1/2 s. 41-47.
- 5 | Tamże s. 45.
- 6 | W. Klawitter : Die Zeitungen und Zeitschriften Schlesiens von den Anfängen bis zum Jahre 1870. bzw. bis zur Gegenwart. Breslau 1930.
- 7 | E. Pittius : Die politische Tagespresse Schlesiens. Heidelberg 1914.

- 8 L. Maller : Die Breslauer politische Presse von 1947 - 1861.
Breslau 1908-1918.
- 9 M. Dabiński : Oberschlesiens Älteste Zeitschriften. Oberschl.
Heimatkalender 1932 s. 29-32.
- 10 E. Thilo : Beiträge zur Geschichte der Schlesischen Zeitschriften. I. Die Anfänge der pädagogische Press. 2. Die ersten Blätter für musikalische Interessen. Schlesische Heimatblätter Jg.4: 1911 s.253-258, 397 u.
- 11 T. Bernatt : Polonische Zeitung in Oberschlesien. 1924.
- 12 M. Krull : Deutsche Presse in Polnisch-Schlesien. W: Das Deutschum in Polnisch-Schlesien. Plauen 1932 s.366-372.
- 13 Komisja ta powołana została do życia po plebiscycie na Górnym Śląsku oraz po walkach na linii Góra św. Anny - Ujazd /III powstanie śląskie/. Niemcy zbierali i mobilizowali wszystkie siły, aby przeciwstawić się zagrożeniu ze strony polskiej i czeskiej. Ponieważ inflacja zdevaluowała fundusze istniejących we Wrocławiu towarzystw naukowych, utworzenie takiej komisji miało na celu zaktywizowanie niemieckiej działalności naukowej i politycznej na Śląsku.
- 14 Następne tomy /II-VI/ obejmowały prehistorię, etnologię, historię sztuki, botanikę, zoologię itp. w opracowaniu poszczególnych autorów.
- 15 T. Modelski; Dyskusja. W : I Konferencja Naukowa Komisji Bibliografii ... s. 32-34.
- 16 Z. Bar : Bibliografie Slezské a o Slezsku. Slezský Sborník 1936 s. 116-120; Vl. Dédina: Literatura o Slezsku Slezský Sborník č.1: 1925 s. 308-318; Z.Bar: Literatura o Těšinsku. Sborník vystavy Kraje ve Frydku. Frydek 1935 s. 105-111.

- 17 F. Szymiczek: StanW.:I Konferencja ... s. 15.
- 18 "Zaranie śląskie" R. 17: 1946 nr 1/2 s. 41-47.
- 19 L. Brożek : Bibliografia Śląska za lata 1945 - 1946.
"Zaranie Śląskie" R. 18: 1947 s. 83-111.
- 20 Tenże: Bibliografia Kopernikowska za lata 1923-1948.
Poznań 1948. Dod. do "Przeglądu zachodniego" 1949 nr 7/8.
- 21 M.Burbińska: Zagadnienie ... Nauka polska 1954 nr 2 s. 157-161.
- 22 Konferencje i zjazdy bibliografów, dyskusje na łamach prasy;
artykuły Burbińskiej, Eychler, Szymiczka i in. lecz brak konkretnych
decyzji i ustaleń dotyczących rozpoczęcia prac nad bibliografią
śląską.
- 23 F. Szymiczek: Stan ... W: I Konferencja ... s. 9-24.
- 24 Tamże: Dyskusja s. 22-34.
- 25 Tenże: Zagadnienia bibliografii Śląska "Śląsk Literacki" 1955
nr 14/15 s. 124-129.
- 26 K. Maleczyński : Bibliografia historii Śląska za lata 1939-1946. .
Wrocław 1954.
- 27 Wg. F.Szymiczka : "Śląsk Literacki" 1955 nr 14/15 s. 129
- 28 B. Eychler : Aktualny stan pracy i problemy bieżących biblio-
grafii regionalnych ze szczególnym uwzględnieniem bibliografii
regionalnych Ziem Zachodnich i Północnych. W: Materiały z III Kon-
ferencji poświęconej problemowi bibliografii regionalnej. Warszawa
1968 s. 7.
- 29 Bibliografia historii Śląska za lata /1939-1975/. Wrocław 1954-1977.
- 30 Bibliografia Śląska /1960-1975/. Kraków 1963-1980. Śląski Instytut
Naukowy. Biblioteka Śląska.

- ³¹ Wykaz literatury bieżącej o Śląsku. /Kwart./ Instytut Śląski.
Red. Jacek Koraszewski. Katowice 1935-1938.